

PROCESE ACTIVE ÎN VOCABULARUL ROMÂNESC ACTUAL

Ana VULPE

Institutul de Filologie Română „B. Petriceicu-Hasdeu”
Chișinău, Republica Moldova

Abstract

In the last decade of the 20th century and the beginning of the 21st, when our society underwent a lot of socio-political, economic and cultural changes, the vocabulary of the Romanian language changed unimaginably fast. After a careful examination of the facts of the language from the pages of periodical publications, from a series of radio programs, etc., we have found a series of active processes taking place in the Romanian vocabulary, including the extension and restriction of meanings, the semantic movements, the metaphorization, the formation of new words and meanings and the lexical and semantic borrowings. And all these processes are happening, as Romanian, in this case the vocabulary, is very receptive to novelty.

Key-words: *vocabulary, lexical innovations, loan, lexical “democratization”, semantic derivation*

Résumé

Au carrefour des siècles (la dernière décennie du XXème siècle et le début du XXIème), quand notre société a connu des changements dans les domaines sociopolitique, économique et culturel, on a enregistré aussi des modifications dans le vocabulaire de la langue. En examinant attentivement les faits de langue à partir des pages de périodiques, d'une série d'émissions de radio, etc., nous avons découvert une multitude de processus actifs se reproduisant dans le lexique de la langue roumaine, notamment l'extension et la limitation des significations, les mouvements sémantiques, la métaphorisation, la formation de nouveaux mots et de nouvelles significations et, le dernier point, mais non pas d'une moindre importance, les emprunts lexicaux et sémantiques. Et tout cela à cause du fait que le roumain, surtout au niveau du, est très réceptif à la nouveauté.

Mots-clés: *lexique, innovations lexicales, emprunt, « démocratisation » du lexique, dérivation sémantique*

Fiecare cotitură radicală în viața unui popor, determinată de schimbările vertiginose ce se produc în societate la nivel social-politic, economic și cultural, generează în limba acestuia o serie de modificări substanțiale, calitative și, mai ales, cantitative, calificate de unii specialiști drept cataclisme lingvistice. Desigur, nu se poate vorbi de o criză în limbă, precum criza în economie, în politică. Lucrul acesta n-ar trebui să ne îngrijoreze atât de mult, întrucât sistemul limbii, structura rămân, practic, nealterate. Limba, în special vocabularul ei, ia doar altă înfățișare. Sunt fenomene legitime.

La răspântia de veacuri (ultimul deceniu al sec. XX și începutul sec. XXI) lexicul limbii române s-a schimbat inimaginabil de rapid. Vorba e că „epocile de mari prefaceri sociale, de schimbări rapide în felul de viață al oamenilor sunt însoțite și de schimbări lingvistice mai numeroase, care ating, în primul rând, vocabularul, modificându-i atât componența, cât și sistemul semantic”¹. Vorbind despre procesele active ce s-au produs și se produc în lexicul limbii române actuale, de dinamismul de care dă dovadă limba romană actuală, menționăm mai multe, printre care extinderea și restricția sensurilor, deplasările semantice, metaforizarea, metonimizarea, formarea de noi cuvinte și sensuri, calculul, și, nu în ultimul rând, împrumuturile lexicale și semantice. De fapt, limba română, în speță vocabularul, este foarte receptiv la noutate.

Cu toate acestea, nu putem vorbi de crearea unei noi realități sociolingvistice, care ar distruge rapid, limbajele încetățenite în vorbirea curentă. Or, limba română, conform opiniei judicioase a venerabilului filolog suedez Alf Lombard, care și-a consacrat o bună parte a vieții sale științifice studierii limbii noastre, spre deosebire de alte limbi romanice, nu elimină din lexic ceea ce a acumulat odată și, astfel, ea profită de mari rezerve expresive².

Preocupările din ultimii ani, privitoare la completarea, sistematizarea și descrierea vocabularului limbii române, ne-au impus o examinare atentă a faptelor de limbă din paginile unor publicații periodice, dintr-o serie de emisiuni radiofonice și televizate, dat fiind faptul că anume acestea recepționează cu promptitudine schimbările în limbă. Ca urmare, am constatat un șir de procese active ce au loc în lexicul limbii române. Atrage atenția, în primul rând, numărul impunător de cuvinte străine ce au pătruns în lexicul limbii române, în special anglicisme. Asistăm aproape zilnic la o modificare pe plan lexical în acest sens, la o „invazie” lexicală, fapt semnalat de mulți specialiști în domeniu (M. Avram, A. Bidu-Vrânceanu, G. Ciobanu, F. Dimitrescu, M. Dumitrescu, V. Bahnaru, I. Druță, I. Manole, A. Stoichițoiu-Ichim, A. Vulpe, P. Zugun ș.a.). Opiniile specialiștilor referitor la avalanșa de cuvinte străine în limba română sunt diferite. Unii au o atitudine negativă, cel puțin, privind utilizarea acestora în forma originală, vorbind de „poluarea limbii”, alții au o atitudine mai loială. Or, nu prea ne imaginăm o bună funcționare a limbii române acum, în era tehnologiilor informaționale, fără împrumuturile gen *designer*, *manager*, *online*, *word*, *fail*, *site*, *web*, *e-mail* sau *duty-free* (marfuri cumpărate pe aeroporturi, nave sau în avion, la preturi mici, fiind scutite de taxe), *non-profit*, *tour-operator* (companie care organizează și vinde vacanțe prin intermediul unui agent turistic), *voucher* (document care poate fi folosit, în loc de bani, pentru a plăti ceva), *banner* (fâșie lungă de pânză pe care este scris un mesaj, un slogan etc. publicitar), *clip*, *skate* (patinaj pe role), *training*, *item* etc., etc. Dacă multă vreme modificările în cadrul vocabularului s-au făcut, în fond, prin crearea de cuvinte noi și ceva mai puțin prin importul de cuvinte din limbile vorbite de populațiile vecine, astăzi, datorită unor procese de europenizare, de globalizare chiar, se preferă varianta de împrumut a cuvintelor din limba care se impune ca fiind de circulație internațională, și anume engleza. Desigur, trebuie făcută distincție între anglicismele strict necesare, pertinente și cele de fason, utilizate abuziv, doar pentru că sunt în vogă.

¹Lucia Wald L, 2017: 149.

²Alf Lombard, apud Gheorghe Bulgăr, 2001: 5.

Varianta optimă, din punctul de vedere al dezvoltării limbii, ar fi cea care se caracterizează printr-o stare de echilibru între influențele interne și cele externe, adică între crearea de cuvinte noi și adoptarea de neologisme. Acest moment este important pentru păstrarea nealterată a structurii interne a limbii, constituind cheia care îi va permite să supraviețuiască și să prospere.

„Democratizarea” limbii a creat condițiile când unele cuvinte specifice inițial anumitor pături ale societății, spre ex., *reglare de conturi* (cu sensul „răfuială”), *a lichida* (cu sensul „a omorî”), *a achita* (cu sensul „a omorî”), *a ciripi* (cu sensul „a denunța”) *bombă* (cu sensurile „1) știre senzațională; 2) foaie cu răspunsul pregătit, pentru a răspunde la examen”), *a da în bară* (cu sensul „a greși”), *capelmaistru* (cu sensul „șef al unei bande de hoți”) au trecut limita unui mediu social anumit, au depășit categoria elementelor lexicale speciale, fiind utilizate destul de frecvent în mass-media și, astfel, devenind un bun al tuturor limbajelor de comunicare (texte artistice, publicistice, reportaje, dezbateri politice etc.)³. Menționăm, în acest sens, că uzul multor tineri basarabeni, uzul neliterar, desigur, abundă, mai ales, în argouri de origine rusească, pe care le-au adaptat la sistemul gramatical al limbii române: *bazar* „vorbă, discuție”, *hohmă* „glumă”, *a zacalibi* „a plictisi, a sătura”; *a gruzi* „a speria; a chidăni” „a înșela”; *menți* „polițiști”, *ciotcos* „bun, de valoare” și multe altele. Desigur, acestea nu au niciun impact asupra limbii române literare. Despre acestea vorbește cu lux de amănunte prof. Irina Condrea în mai multe articole și studii de cultivare a vorbirii⁴. Faptul că astăzi argourile, jaroanele, fiind utilizate, în marea lor majoritate nu necețită anumite explicații, precizarea lor printr-un echivalent din limbajul general mărturisesc că acestea au pătruns și în limbajul păturilor sociale instruite (sau, cel puțin, sunt înțelese de exponenții acestora), demonstrând libertatea de autoexprimare, dreptul la alegerea mijloacelor de exprimare, adică așa-numita democratizare a limbii. Este evident că nici împrumuturile, nici jargoanele, argourile nu au putut pătrunde invaziv în limbă, dacă acestea n-ar fi fost cerute de societate, n-ar fi răspuns unor necesități ale acesteia. În acest context, amintim afirmația judicioasă a savantului englez J. Lyons că „toate limbile vii (...) sunt prin natura lor sisteme durabile și suficiente de comunicare, îndeplinind feluritele și multiplele nevoi sociale ale comunităților care le utilizează. Pe măsură ce aceste nevoi se schimbă, limbile vor tinde să evolueze spre a face față noilor condiții. Dacă e nevoie de termeni noi, ei vor fi introduși în vocabular, fie prin împrumutul din alte limbi, fie creându-i din elementele existente în vocabular, prin mijloacele interne ale limbii”⁵.

Un loc important în schimbările ce au loc în limbă îl ocupă și fenomenul actualizării lexicului. Prin „actualizare” se subînțeleg schimbările profunde de ordin semantic (extinderea combinatoriciei cuvântului, formarea de noi sensuri, inclusiv figurate, modificarea sensului cuvântului determinată de reorientarea ideologică etc., etc.) la care sunt supuse cuvintele din fondul lexical de bază; apariția unor îmbinări stabile de cuvinte; activizarea procesului derivațional. Astfel, cuvintele simple, obișnuite, arhiconoscute se modifică semantic într-atât, încât dacă vreun purtător de limbă ar fi rămas, din punct de vedere lingvistic, la nivelul anilor 80, cu greu ar fi înțeles îmbinările de tipul *spălare de bani*, *economie tenebră*, *produse umanitare*, *câmp informațional* etc.

³ A se vedea Kostomarov V.G., 1994: 63.

⁴ A se vedea Irina Condrea, 2014: 110.

⁵ John Lyons, 1995: 57.

Să analizăm, din această perspectivă, mai detaliat cuvântul *ecologie* și derivatul lui *ecologic*. În dicționarele existente *ecologie* este înregistrat cu sensul: “Ramură a biologiei care studiază raporturile dintre organisme și mediul în care se dezvoltă și trăiesc.

În sociologie: *Ecologie umană* -- studiul relațiilor dintre fenomenele sociale și spațiile în care sunt cuprinse”. Dintre îmbinările frecvente în care predomină acest sens menționăm: *situație ecologică, catastrofă ecologică, expertiză ecologică, cunoștințe ecologice, cultură ecologică* etc. Treptat semantica acestui cuvânt s-a extins, datorită extinderii combinatoricii lui. Apar în vorbire îmbinări cu alt sens, figurat, abstract, și anume „ocrotire, păstrare, menținere a ceva”: *ecologia sufletului, ecologia limbii ș.a.* Prin urmare, structura semantică a acestui element lexical se complică, se reorganizează. Mai mult decât atât. Atestăm și alte îmbinări, ca *gândire ecologică, societate ecologică* etc. în care se întrevede, se cristalizează un alt sens. Ar fi vorba de sensul „care este orientat spre rezolvarea problemelor de ecologie”. Iar într-o altă îmbinare, destul de frecventă, și anume *produse pur ecologice*, am sesiza sensul „nepericulos, inofensiv”.

După cum observăm, la baza derivării semantice în cazurile expuse supra stă factorul combinatoric. Cu cât ne îndepărtăm mai mult de contextul obișnuit al unui element lexical, cu atât sunt mai mari șansele unei noi evoluții semantice. În categoria elementelor lexicale vizate am putea include și cuvântul *pachet*. Majoritatea dicționarelor românești actuale (inclusiv cele online) îl înregistrează ca substantiv cu 2 sensuri: 1) obiect constând din ceva înfășurat sau legat în așa fel, încât să fie comod de transportat sau păstrat; 2) ansamblu de piese identice, legate între ele, folosit într-un sistem tehnic. Analizând atent contextele în care este utilizat acest cuvânt în ultimii ani, lesne observăm cristalizarea a încă două sensuri neologice: 1) ansamblu de propuneri, măsuri etc. legislative: *pachet de legi*; 2) set de servicii, propuneri etc., oferite de cineva și fiind incluse într-un preț unic: *pachet turistic; servicii la pachet*. Mai mult decât atât, acesta a dezvoltat și îmbinări terminologice, ca *pachet de acțiuni, pachet majoritar* (în finanțe).

Și formarea de îmbinări stabile (cu un anumit grad de sudură) vine să intensifice procesul de actualizare a cuvintelor în limbă. De ex., cuvântul *spălare* este înregistrat în mai toate dicționarele limbii doar cu sensul „acțiunea de a (se) spăla și rezultatul ei”, fără a se indica vreo îmbinare stabilă. Uzul însă demonstrează existența, în limbajul comun, nespecializat, a, cel puțin, două îmbinări, foarte frecvente, și anume: *spălare de bani* cu sensul „proces prin care infractorii încearcă să ascundă originea și posesia veniturilor reale provenite din activități ilegale” și *spălare a creierului* cu sensul „procedeu prin care cineva, cu metode, în special, psihice, încearcă să anuleze convingerile unei persoane, obișnuințele lui culturale etc., în scopul de a le înlocui cu altele, conforme ideilor și dorinței celui care aplică acest procedeu”.

Menționăm că anume utilizarea frecventă a corpusurilor lingvistice analizate în acest studiu a determinat includerea lor în dicționarele de cuvinte și sensuri noi⁶.

La fel și procesul derivării actuale, utilizând sistemul morfemetic al limbii, răspunde necesităților societății de creare a noilor unități de comunicare. Actualmente, acesta se aseamănă, practic, cu o avalanșă, care este greu de dirijat, fiind mai pronunțat în cazul prefixoidelor. Aici s-ar putea vorbi chiar de o stihie în limbă. Derivatele lexicale noi nu intră în limbă treptat, etapizat, cum se întâmplă în cazul când limba se dezvoltă lent, fără „explozii”, ci într-un mod rapid, fulgerător, atunci când, în legătură cu actualizarea unei sau altei noțiuni în vorbire, apare brusc un cuib numeros de deri-

⁶ A se vedea Veronica Păcuraru et alii, 2014.

vate. În acest sens, menționăm, în special, activizarea unor prefixoide, care exprimă sensuri actuale pentru perioada istorică dată (de după anii '90). Vorbim de cuiburile de derivate formate, îndeosebi, cu prefixoidele: *post-*, *super-*, *hiper-*, *anti-*, *cvasi-*, *vice-*, *euro-*, *pseudo* etc. De ex.: *postsovietic*, *postcomunist*, *posttotalitarism*, *postuniversitar*, *postdoctoral*, *postmodernism* sau *vicepreședinte*, *vicepremier*, *vicerector*, *vicedirector*, *viceprimar* etc., etc. sau cu *pseudo-*: *pseudocultură*, *pseudopatriot*, *pseudoinformație*, *pseudoistorie*, *pseudoreformator*, *pseudocentrist* etc. Un adevărat boom se atestă după 2000 în utilizarea lui *euro-* (mai fiind considerat neoconfix): *europarlamentar*, *euroconstituție*, *euroglobalizare*, *eurolider*, *eurosport*, *euromilionar*, *eurocadre*, chiar *eurogripă* ș. a. Am vorbit supra despre extinderea semantică a elementului lexical *ecologie*. Probabil că acest fenomen a generat apariția și utilizarea frecventă a prefixoidului *eco-*: *ecoproduse*; *ecosemințe*; *ecoambalaj*, *ecozonă*, *ecosistem*, *ecocatastrofă* etc. Se atestă chiar ca element de sine stătător, detașat de componentul de bază: *produse eco*, *zonă eco* etc. Destul de frecvente sunt și îmbinările având în componență elementul străin, de origine engleză, *show*: *show-programă*, *show-balet*, *show-grupă*, *show-bussines* etc.

O creștere numerică spectaculoasă atestăm și în cazul acronimelor din inițiale: *CV*, *SRL*, *SA*, *ONG*, *PNUD*, *CD*, *SMS*, *MMS*, *DVD* și multe altele. Nu mai amintem aici despre creșterea spectaculoasă a numărului de sigle care denumesc instituții, firme, partide, (acestea din urmă fiind frecvente, mai ales, în perioadele electorale).

Concluzii. Limba unui popor trebuie să se adapteze permanent la condițiile mediului sociopolitic, economic și cultural în care acesta trăiește. O limbă vie nu se află niciodată într-o stare de „repaus”. Influențele asupra ei vin încontinuu atât din interior, cât și din exterior. „Limba nu este dinamică pentru că se schimbă -- adică pentru că schimbarea este un „fapt” -- , afirma lingvistul notoriu Eugen Coșeriu, ci se schimbă pentru că natura ei este dinamică, pentru că limbajul este o activitate liberă, adică creație, și „moare” când încetează să se mai schimbe...”⁷.

Este important să realizăm că fenomenele lingvistice luate în discuție în materialul de față sunt, practic, universale, fiind caracteristice tuturor limbilor în procesul lor de evoluție. În zilele noastre, marcate prin cataclisme sociale, acerstea se disting doar printr-o mai mare intensitate, fapt ce creează uneori impresia unui haos lingvistic.

BIBLIOGRAFIE

- Bulgăr, Gheorghe, Prefață la *Dicționar de paronime*, București, Editura Lugman, 2001.
Condrea, Irina, *E timpul să vorbim corect*. Chișinău, Editura Prut, 2014.
Coșeriu, Eugen, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*. București, Editura Enciclopedică, 1997.
Lyons, John, *Introducere în lingvistica teoretică*. București, Editura Științifică, 1995.
Păcuraru, Veronica, Ungureanu, Violeta, Vulpe, Ana, *Dicționar de cuvinte și sensuri noi (cu exemple din limbajul uzual)*. Chișinău, Editura Pro Libra, 2014.
Wald, Lucia, *Progresul în limbă. Scurtă istorie a limbajului*, Ediția a II-a revăzută, Iași, Editura „Universității Ioan Cuza”, 2017.
Костомаров, В. Г., *Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа*, Moscova, 1994.

⁷ Coșeriu Eugen, 1997: 236.